

MEHMET HÜSEYİN ŞEHRIYÂR ŞİİRİNİN AZERBAJYCAN'IN HÜRRIYET MÜCADELESİNDEKİ YERİ

Memmed İSMAYİL

Şehriyâr yalnızca param parça olan Azerbaycan'ın değil, aynı zamanda bütün Türk Dünyasının manevî birliğine önemli katkılarda bulunan bir sanatkârdır. Millet fertlerinin değil, mertlerinin sayısı ile güçlü olur. Toprağın dert ve sızılarını yaprak dilleri ile âleme yaymak için ormanın bütün güç ve enerjisini bir ağaca vermesi gibi, toplum da, ağrı ve acılarını dünyaya bildirmek için içinden bir evladını görevlendirir. İşte Mehmet Hüseyin Şehriyâr Türk Dünyasında tarihî misyonla görevlendirilen o ender sanatkârlardan biridir. Bağımsızlığı, devleti, ordusu, topu, tüfeği olmayan memleketlerde toplum için topu da, tüfeği de şairlerin şiirleri-kalemleri karşılar. Böyle toplumlar şairlere kendi ruh koruyucuları gibi bakmışlardır. Aslında Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık mücadelesinde şairler ve onların yazdıkları isyankâr şiirler önemli rol oynamıştır.

Bu gün ilham meşalesinin ışığına topladığımız Şehriyâr böyle bir ebediyet kervanının önde giden yolcusudur. Ve yalnızca “Heyder Baba'ya Selam” şiirini yazmış olsaydı bile, yine de milletinin mücadele ülküsünün öncüsü olacak, millî bir şair gibi tarihte yaşayacaktı. Güçlü yağmurdan evvel yeli geldiği gibi, bazen dertler hayata geçmeden bir kuşun veya bir yanıklı nağmenin kanatlarında posta güvercinleri gibi geleceğe haber götürür...

Bir taneden bir sümbül, bir sümbülden bir tarla oluştuğu gibi, bir şairin ilhamından doğan kehanetli mısralar bazen esarete kalan bir milletin aydın yarınlarının habercisi olur. Büyük Şehriyâr'ın özellikle Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı eserlere dikkat edersek, bu şiirlerin baştanbaşa gelecek kehanet ve çağrılarla dolu olduğunu görürüz. Talihin hükmü ile Fars dilinde ölümsüz eserler veren Şehriyâr'ı hangi göze görünmez kuvvet ana dilinde şiirler yazmaya itmiştir? Bu soruları cevaplandırmadan önce şunu diyebiliriz ki, taştan süzülen suyun serin ve temiz olması gibi, Fars dili de geçit döneminde Şehriyâr için bir süzgeç rolünü oynamıştır.

Belki anamızın dilinde kaleme alındığı için de Ahmet Ateş “Heyder Baba'ya Salam” eserinin Türkçe neşrinin ön sözünde şöyle der: “İkinci Cihan Savaşından sonra umum Türk âleminde böyle bir eser yazılmamıştır”.

Bu şiirinin etkisinden konuşurken onu da tekrarlaya biliriz ki, Fuzuli'den sonra umum Türk edebiyatı temsilcilerini Şehriyâr kadar etkileyen ikinci sanatkâr da yoktur. Yazıldığı günden bu güne kadar *Heydar Baba'ya Salam* eseri, param parça olmuş Azerbaycan'ın birleşmesi yolunda dimdik ayaktadır. Yaşlı insan hatıralarında gençliğine dalar, öyle ise milletler nereye dalar acaba? Tarihinin özgür, bahtiyar dönemine belki? Elden çıkan günleri yeniden yaşamak, onları ayakta tutmak için...

İşte *Heyder Babaya Selam* ilhamın bir nevi tarihe böyle dalışıdır.

Şehriyâr millî bir şairdir ve onun kendi dilinde yazdığı eserler Türk Dünyası edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Şair Hökume Billuri'nin de dediği gibi Şehriyâr'ı İran şairi, Şark şairi, hatta dünya şairi saysalar da o, her şeyden önce Azerbaycan şairidir. Şehriyar, bu yönüyle de , gerek Güney, gerekse de Kuzey Azerbaycan edebî muhitlerine yeni bir hava getirmiş, onlara yeni bir yön vermiştir:

*Türkün dili tek sevgili, istekli dil olmaz,
Özge dile katsan, bu dil asıl dil olmaz.*

Bu mısralar uzun yıllar Fars dilinde kudretli eseler veren azman bir şairin ana diline temastan doğan ilahî hazzının itirafıdır. “Fars şairi çok sözlerini bizden aparmış” Şehriyâr'a göre ve o gerçekten de kendisinin de dediği gibi “Türkü bir çeşme ise, Şehriyar onu deryaeledi.”

Prof. Dr. Yavuz Akpınar'ın Şehriyâr ve Sehend'in Şiirlerinde Azerbaycan” makalesinde yazdığı gibi Şehriyâr'ın “Heyder Baba'ya Selam” adlı büyük manzumesi, ferdi duygular yanında millî düşünceleri de ihtiva etmesi bakımından dikkati çeker.

Bu lirik manzume halkın gerçek dünyasını yansıtan millî hususiyetleri taşır. Bu sebeple yayınlanır yayınlanmaz büyük ilgiyle karşılanır. Öldü sanılan İran Türklüğünü ayağa kaldırır; onlara yeni ruh verir...

*Heyderbaba, göyler bütün dumandı,
Günlerimiz bir-birinden yamandı.
Bir-birizden ayrılmayın, amandı,
Yahşılığı elimizden alıplar,
Yahşı bizi yaman güne salıplar..*

“Bir-birizden ayrılmayın amandı”

deyen şairin neye işaret ettiği de kendisinden aydınlaşmaktadır.

“İki bölünmekten öyle korkmuşum, çöpü de ikiye bölmerem daha” diyen Güneyli şair Söhrab Tahir de bu mısraları aynı bölünmüşlük korkusuyla yazmıştır. Şehriyâr ne 18.yy, ne de 21.yy şairi idi. O, nefesinden millet ve milliyet kokusu gelen 20.yy şairi idi. 20.yy ise Birleşik milletlerin eski Baş Kâtiplerinden olan U.Tanın da dediği gibi milletlerin öz soy köküne, milli kimliğine dönüşü ile hafızalarda kalacak.

Azerbaycan Türklüğünün kendine dönüşünün en büyük etkenlerinden biri de hiç kuşkusuz Şehriyâr sanatıdır. Mısralarının alt katlarına, ta kadimlerden gelen bir toprak, ana sütü, millet, örf ve adet kokusu sinmiştir. Onlardan dünyaya bir milli birlik ruhu yayılmaktadır. Bu ruh eski dünyanın eskiye bürünmüş yepyeni bir canlanması idi. Bu Tanrıdan inip gelen dağ ruhu Heyderbaba ruhu idi. Eğer böyle söylemek mümkünse, Kuran okuyup, onu derk edip Müslüman olmamanın imkânsız olması gibi *Heyder Babaya Selam* şiirini içine sindirdikten sonra milliyetçi olmamak da mümkün değildir. *Heyder Babaya Selam* eseri gerçekten de Martın 21’de Tanrıdan uyan emri aldıktan sonra aniden kışı yaza çeviren bahar havasına benzer. Sakin göle atılan taşın dalgaları çevreye yayıldığı gibi o da yazıldığı günden bütün Türk Dünyasına yayılıp diller ezberi oldu. Allah’ına canı gönülden bağlı adam idi Şehriyâr.

Onda “Yatmış hamı, bir Allah uyaktı, daha bir ben, Benden aşağı kimse yok, ondan da yukarı” diye haykırmak cesareti vardı. O, kendi zamanlarının evlatları olan Fuzuli gibi aşkın, 13 yaşından tahta çıkıp 14 ülkeni bir bayrak altında birleştiren Şah İsmail Hataî gibi gücün değil, Azerbaycan’ın bölünmüşlüğüne, parçalanmışlığının şairi idi... Şeyriyar’ın Türkçe yazmış olduğu bütün şiirler bunun bir kanıtıdır:

*O taydadır, Şeki, Şirvan, Garabağ,
Bu taydadır Meşgin, Eher, Garadağ.
Bir-birlerin Araz”dan alır sorag,
Araz bizi ayırmadan dağlayıp,
Son özü de gece, gündüz ağlayıp.
 (“M.Rahime Cevap”şiirir)*

“Kafkaslı gardaşlara ile görüş” şiirini yazsa da, “Ey sefasın unutmayan Gafgaz, Gelmişem zövg alım merağından. Geyrâti coşgun olmayan ne bilir ki, neler çekmişik ferağından veya “Şehriyârdan da bu üföglere Bu sınık nağme yadigâr olsun” dese de Şehriyâr’a Kuzey Azerbaycan’a gelmek kısmet olmadı. Bir tarafta şah, öteki yanda Sovyet rejimi bu görüşe gizli ve aşikâr şekilde imkân sağlamadı.

Bünyesinde Azerbaycan’ın bütünlük, bağımsızlık arzularını taşıyan ve bu ideallerin simgesine çevrilen bir sanatkârın Güneyden Kuzeye gelebilmesi aslında parçalanmış Azerbaycan’ın birleşmesine beraber bir olay olacaktı. Bu nedenle de bu gelişin karşısı çeşitli yöntemlerle alınmağa çalışıldı. Ama bu yasak aslında bu yasağı gerçekleştirenleri sonuçta hüsrana uğrattı, bu gerçekleşmeyen sefer yüzlerle şiirin yazılmasına, isyankâr duyguların kabarmasına vesile oldu. Böylece seferin gerçekleşmesini engelleyenler beklenenden de büyük bir tepki ile karşılaştılar. Mehmet Araz’ın “Şehriyâr gelmedi” şiirindeki:

*“Bahışlar asıldı teyyarelerden,,
Ümidler yollara serili galdı.
Bu ağır haberden, bu nes haberden
Güller güllüklerde derili galdı,
Şehriyâr gelmedi.”*

Mısraları Kuzeyde ve Güneyde yaşayan yüzlerle şairin dilinden söylenmiş mısralardır. Şehriyâr'ın gelmemesi, gele bilmemesi her iki yanda büyük itiraz dalgası ile karşılandı. Kanı ile canı ile Türklüğün kara sevdalısı olan bu büyük amal şairinin Türk dünyasına etmek istediği seferleri sadece hayal gücü ile gerçekleştirmiştir. Şairin birçok şiirinin baş teması Türklüktür.

Örneğin “ *Türkiye’ye hayali sefer*” şiirinde olduğu gibi:

*Gelmişim nazlı hilâl ülkesine,
Fikret’in ince hayal ülkesine.
Akif’in marşı yaşartıp gözümü,
Bahıram Yahya Kemal ülkesine..*

Aynı şiirde “Nerde vardı karındaşlarımız, ana yurdumdu” diyen şair nerde Türk varsa, Türklük varsa, oranı kendi ana yurdu saymaktadır. Parçalamanın sonucunda: “Şakkalandık here bir tayda düşüp Bir kesik baş gibi söyler kaldı”. Birbirimizle konuşup birleşmek isteyende ise: “Dev yatarken iki kardeş konuşurduk geceler, devler ayılıp, duydular ehvalımızı” diyor. Ve böyle oldukça hasret vatani Kâbe’ye çevirir: “Orda bizim kızıl Kâbe Bakıdır” diyor. Onun şiirlerinde milli bir isyan da şahlanmaktadır:

*Türkü olmuş gadağan, divanımızdan da haber yox,
Şehriyâr’in dili de vay deye, divan ile gitti.*

Şairin İran’da ilk kez Azerbaycan Türkçesi ile yayınlanmağa başlayan “Varlık” dergisinin ilk sayısının ışık yüzü görmesi vesilesi ile yazdığı şiirinde tesadüfen “Azatlık kuşu “Varlık” diye söz etmemişti:

*“Herçend kurtulmak hele yok darlığımızdan,
Ama bu azatlık doğulup varlığımızdan.
“Varlık” ne bizim tekce azatlık kuşumuzdur,
Bir müjde de vermiş bize hemkarlığımızdan.
Düşmen bizi el bir göre teslim olu naçar,
Teslim oluruz düşmene naçarlığımızdan..”*

Böyle şiirlerin Güneyde doğurduğu etkisi yalnızca Güneyde kalmıyor anında Araz sınırlarını geçip Kuzey Azerbaycan’ın yanı sıra Bütün Türk Dünyasına yayılıyordu. Ve milletin acı kaderi:

*“Kanlı tırnaklar ilen İngiliz el kattı bize,
Bakısan Rus da Arazdan geçip, İran apara.
Aradan bir de bizi bölseleler erbablarımız,
Gorhuran goymayalar Tebrizi Tehran apara.”*

Feryadındaki anlamı anlamayan olmasa gerek. Sehend’e yazdığı cevapta, daha doğrusu “*Sehendim*” şiirinde ayrılık hasret daha koyu boyalarla işlenmiştir:

*“Yine kardeş diyerek, kaçmada başlar ayak oldu.
Kaçtık, yüzleştik Araz’da yine gözler bulak oldu.”*

Aslında o dönemde İran rejiminin baskıları altında yazmak zorunda kalan sanatkârın Azerbaycan Türkçesi ile kudretli eserler vermesi kendiliğinden azatlığa ve hürriyete önemli bir sesleniş idi. “*Döyünme ve söyünme*” şiirindeki şu ölümsüz mısralar neyin habercisidir?

*“Cellât tüyesi ile bedeni baştan ayırmış,
Candan ciğeri, kardeşi kardeşten ayırmış,”*

Belki iki yüz yıldan fazla bir tarihi olan bu facia nedeni ile gerek Güney, gerekse de Kuzey Azerbaycan'da kendisini kusursuz sayan bir adama da rastlamak mümkün değil. Bu bağlamda fizikî, manevî anlamda her birimizde bir yarım adamlık, bölünmüşlük kompleksi var. İkiye parçalanmışlığın ürettiği fesatlardı bu.

Kuzeyden şair “*Suleyman Rüstem*”den gelen mektubu kast ederek böyle devam ediyor şair:

*“Sanki Bakû'nü , Genceni verdin bana kardeş,
Taptım elimi, arkamı, kurban sana, gardaş.”*

Ve yalnız büyük yürekli bir şairin gelebileceği son kanaat:

*“Bir gün olu ki, fatiha biz sağ-sola verrik,
Dünya hamı bir millet olup gol-gola verrik,
Düşmen de mehebbet tapa, bizler yola verrik,”*

Memmed Rahim, Süleyman Rüstem, Bahtiyar Vahabzade, Memmed Araz ve diğerleri altmışıncı yıllarda ya Şehriyâr'a mektupla müracaat etmiş, ya da Şehriyâr'ın Kuzey Azerbaycan'a gelmesine engel olan güçlere karşı şiir savaşı açmışlardı. Bütün bunların dışında şairin ölümünden sonra Mirvarid Dilbazi, Höküme Billuri, Nabi Hezri, Bahtiyar Vahabzade, Eli Tude, Elağa Vaid, Savalan, Sehend, Mehzun Fehreddin ve diğer şairler kendi elemlerini veda şiirleri dile getirmişlerdir.

Şairin Farsça yazdığı gazeller içerisinde hiç kuşkusuz en önemlisi Fikret Sadık'ın Azerbaycan Türkçesine mükemmel bir şekilde aktardığı sonralar defalarca nağmelere köfte olan “*Azerbaycan*” redifli gazeli aslında bütün bir milletin alın, kader yazısıdır. Belki diller ezberi olmasının da bir nedeni bu olsa gerek. Param parça olmuş Azerbaycan'ın bugünkü durumunu öyle sanıyorum üstadın “*Azerbaycan*” şiiri kadar dile getirecek ikinci bir eser bulmak imkânsızdır. O, gördüğümüz dertlerin ve kaçınılmaz iş ve görevlerin tekrarsız motifidir, kadersiz bir memleketin kader marşdır.

Azerbaycan var oldukça, onun özgürlük, hürriyet davası devam ettikçe “*Azerbaycan*” şiiri de Azerbaycan Türklerini bu mücadeleye sesleyecektir. Konumuzla bir başa örtüştüğünden ben son olarak bu ölümsüz eseri size sunmak istiyorum:

*“Gönlüm kuşu kanat çalmaz sensiz bir an, Azerbaycan,
Hoş günlerin getmir mudam hayâlımdan, Azerbaycan.
Senden uzak düşsem de men, eşgin ile yaşayırım,
Yaralanmış kalbim kimi, kalbi viran Azerbaycan...
Bütün dünya bilir senin kudretinle, devletinle
Abad olup, azat olup mülkü-İran Azerbaycan!
Bisutun-i inkılapta Şirin-vatan için Ferhat
Külünk vurmuş öz başına, zaman-zaman, Azerbaycan!
Vatan aşkı mektebinde can vermeği öğrenmişik,
Üstadımız deyip hiçtir vatansız can, Azerbaycan!
Kurtarmak çün zalimlerin elinden Rey şümşadını,
Öz şümşadın baştanbaşa olup al kan, Azerbaycan!
Yarep, nedir bir bu kadar yürekleri kan etmeğin,
Kolu bağlı kalacaktır ne vahtacan Azerbaycan?
İğitlerin İran için şehit olup, evezinde
Dert almısan, gam almısan sen İran”dan, Azerbaycan!
Övlatların ne vahta-dek terki-vatan olacaktır?
El-ele ver, isyan ele, oyan, oyan, Azerbaycan!
Besdir ferag odlarından kül elendi başımıza,
Dur ayağa! Ya azat ol, ya tamam yan, Azerbaycan!
Şehriyârın yüreği de seninki tek yaralıdır,
Azatlıktır bana melhem, sana derman, Azerbaycan!”*